Σκοπός της ζωής μας δεν είναι η χαμέρπεια.
Υπάρχουν απειράκις ωραιότερα πράγματα και απ' αυτήν
την αγαλματώδη παρουσία του περασμένου έπους.
Σκοπός της ζωής μας είναι η αγάπη.
... Σκοπός της ζωής μας είναι η λυσιτελής παραδοχή της ζωής μας
και της κάθε μας ευχής εν παντί τόπω εις πάσαν στιγμήν
εις κάθε ένθερμον αναμόχλευσιν των υπαρχόντων.

Α. Εμπειρίκος

Η «χάσμα των γενεών»

Η έκφραση «χάσμα των γενεών» αναφέρεται σε μια πραγματικότητα που παρατηρείται στην ανθρώπινη καθημερινότητα. Ακόμη και όταν η έκφραση δεν χρησιμοποιείται άμεσα, υπονοείται κάθε φορά, που αναφερόμαστε ή αναφερόμαστε σε διαφοροποιήσεις ή εντάσεις μεταξύ της παλαιότερης και της νεότερης γενιάς.

Αυτή η ιδέα βρίσκεται στο υπέδαφος της ερμηνείας, που δίνεται σε πολλές καταστάσεις, π.χ. στην περίπτωση του νέου, που δεν προσαρμόζεται στη θέση του σε ένα γεροντότερο στο λεωφορείο ή στο σχολείο, με τον οποίο διασκεδάζουν οι νέοι σήμερα, όσο και σε άλλες περιπτώσεις, όπως η κριτική των μεγάλων για τη στάση των νεότερων απέναντι σε μείζονα ζητήματα: θεσμοί, θρησκευτική πίστη, γάμος και ιδιωτικά. Η βεβαιότητα ότι «χάλασαν οι νέοι» σήμερα ή ότι τα γέρια δεν καταλαβαίνουν τους νέους» φαίνεται ότι αποτελεί διαχρονικό φαινόμενο.

Η διαχρονικότητα του φαινομένου διαπιστώνεται από τις σχετικές αναφορές, που βρίσκουμε καταγραμμένες σε όλες τις εποχές και σε όλους τους πολιτισμούς. Ήδη από την αρχαιότητα διασώζονται τέτοιες πληροφορίες· παράδειγμα, ο τρόπος, με τον οποίο, πράγματι εμπεριστατωμένος, μιλά για τους νέους ο Αριστοτέλης, ο οποίος συχνά αναφέρεται σε «χάσμα των γενεών»[15] και περιγράφει

[15] Αριστοτέλης, *Ρητορική*, 1390b, 4-9: «ἐν γὰρ τοῖς νέοις καὶ τοῖς γέρουσι διαφορὰ τοιαύτη εἰσὶν γὰρ οἱ μὲν νέοι ἀνδρεῖοι καὶ ἀκόλαστοι, οἱ δὲ πρεσβύτεροι σώφρονες καὶ δειλοί. Ὡς δὲ καθόλου εἰπεῖν, ὅσα μὲν διήρηνται ἡ νεότης καὶ τὸ γῆρας τῶν ἀγαθῶν, ταῦτα ἄμφω ἔχουσιν, ὅσα δὲ ὑπερβάλλου-

τους νέους, σε αντίθεση προς τους παλαιοτέρους, ως γενναίους αλλά δέσμιους των παθών και των ερωτικών τους ορμών και επιθυμιών και γι' αυτό ασταθείς και υποκείμενους σε συνεχείς μεταπτώσεις[16].

Στην Παλαιά Διαθήκη συναντάμε εκφράσεις, που παραπέμπουν σε αντιπαλότητες μεταξύ των γενεών, όταν, λόγου χάρη, η νεότερη γενεά χαρακτηρίζεται ως «γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη»[17], η οποία καλείται να ανατρέξει στο παρελθόν, δηλαδή στην εμπειρία των παλαιότερων γενεών και στη γνώση των «πρεσβυτέρων», για να κατανοήσει το μέγεθος της αποστασίας της από τον Θεό και την αληθινή πίστη[18].

Βεβαίως, το χωρίο δεν αναφέρεται στην αντιπαράθεση μεταξύ των νέων στην ηλικία και των γεροντοτέρων, αλλά μεταξύ των συγχρόνων του Μωυσή και του ίδιου του Θεού-πατέρα και, κατά προέκταση, των παλαιότερων γενεών και εποχών, την πίστη και την

16. Αριστοτελης, *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, 1156a, 31- b, 6: «Κατὰ πάθος γὰρ οὗτοι ζῶσι, καὶ μάλιστα διώκουσι τὸ ἡδὺ αὑτοῖς καὶ τὸ παρόν· τῆς ἡλικίας δὲ μεταπιπτούσης καὶ τὰ ἡδέα γίνεται ἕτερα. Διὸ ταχέως γίνονται φίλοι καὶ παύονται· ἅμα γὰρ τῷ ἡδεῖ ἡ φιλία μεταπίπτει, τῆς δὲ τοιαύτης ἡδονῆς ταχεῖα ἡ μεταβολή. Καὶ ἐρωτικοὶ δ' οἱ νέοι· κατὰ πάθος γὰρ καὶ δι' ἡδονὴν τὸ πολὺ τῆς ἐρωτικῆς· διόπερ φιλοῦσι καὶ ταχέως παύονται, πολλάκις τῆς αὐτῆς ἡμέρας μεταπίπτοντες».

17. *Δευτ.* 32, 5. Εδώ η μομφή δεν αναφέρεται στους νέους απέναντι στους φυσικούς τους γονείς, αλλά σε όλο το γένος των Ιουδαίων, των συγχρόνων του Μωυσή, απέναντι στον Θεό-πατέρα. Εφόσον, όμως, αυτή η αποστασιοποίηση από την ορθή πίστη και την αληθινή σχέση με τον Θεό είναι το αποτέλεσμα της διαφοροποίησης από την πίστη και την παράδοση των προηγούμενων γενεών, μπορούμε να θεωρήσουμε ως υπόστρωμα αυτής της απομάκρυνσης από τα παραδεδομένα ως ένα είδος χάσματος μεταξύ των νεότερων γενεών και των προγόνων τους.

18. Πρβλ. *Δευτ.* 32, 7: «Μνήσθητε ἡμέρας αἰῶνος, σύνετε ἔτη γενεὰς γενεῶν·

πνευματική παράδοση των οποίων προδίδει η παρούσα γενεά. Πάντως, η συσχέτιση αυτής της αναφοράς και με την αντιπαλότητα μεταξύ των γενεών δεν είναι τελείως αυθαίρετη, αφού, όπως θα δούμε στη συνέχεια, πολλοί ερευνητές, μεταξύ των φαινομένων, τα οποία σηματοδοτεί η έννοια *χάσμα των γενεών*, συμπεριλαμβάνουν τη διάσταση ανάμεσα σε ιστορικές περιόδους[19].

Η ιστορική εξέλιξη, οι πολιτισμικές αλλαγές, η πρόοδος στις τέχνες και τις επιστήμες, ακόμη και αυτή η ανάπτυξη του Χριστιανισμού, εμπεριέχουν αυτονόητα το χάσμα των γενεών. Τίποτε απ' όλα αυτά δεν θα μπορούσε να εξελιχθεί αν, κάθε φορά, οι νεότεροι δεν είχαν ανησυχίες, αναζητήσεις, δίψα για το καινούργιο και το διαφορετικό ή αν δεν ήγειραν αμφιβολίες και κριτική σε ό,τι θεωρούνταν μέχρι τότε δεδομένο και απαρασάλευτο.

Το περιεχόμενο της έννοιας *χάσμα γενεών*, όπως προαναφέραμε, έχει εύρος μεγαλύτερο από τη συνήθη αυτονόητη εκδοχή του, δηλαδή την αναφορά, απλώς και μόνο, σε μια σύγκρουση μεταξύ των «σπνετών γερόντων» και των «άμυαλων νέων».

Η απλούστερη, αλλά περιεκτική, ερμηνεία τής εν λόγω έννοιας θεωρεί ότι ο όρος αναφέρεται σε ένα «κοινωνικό φαινόμενο, που σπνίσπαται στην αδυναμία προσέγγισης και επικοινωνίας ανάμεσα σε άτομα, τα οποία ανήκουν σε διαφορετικές γενεές, λόγου χάρη γονείς και παιδιά, και οφείλεται στις διαφορές, που τα χωρίζουν σπους τομείς της συμπεριφοράς, των αξιών, των συνηθειών, των επιλογών στην εξωτερική εμφάνιση κ.ά.»[20].

Ωστόσο, στη βιβλιογραφία ο όρος συναντάται αναφερόμενος και σε πιο σύνθετα και περίπλοκα φαινόμενα. Καθώς, μάλιστα, η έννοια δομείται από δύο συστατικά, δηλαδή από το «χάσμα» και

19. T. W. Smith, *Changes in the Generation Gap, 1972-1998*, National Opinion Research Center, University of Chicago, USA, 2000, 2.

από τις «γενεές», ό,τι αυτή σημασιοδοτεί κάθε φορά, εξαρτάται και από το εάν το βάρος πέφτει στο πώς κατανοείται το χάσμα ή στο πώς εννοούνται οι γενεές[21].

2. Η ποικιλία των ταξινομήσεων

Στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες ο προσδιορισμός της έννοιας καθορίζεται από το τι ορίζεται ως διαφορετική «γενεά», ενώ το «χάσμα» προκύπτει ως συνέπεια της διαφορετικότητας αυτών των γενεών, τότε το περιφραστικό σημαίνον χάσμα των γενεών παραπέμπει σε μια σειρά διαφορετικών σημαινόμενων. Έτσι, στη βιβλιογραφία συναντώνται οι εξής εκδοχές[22]:

α) Ως διαφορετικές γενεές εννοούνται οι προσδιοριζόμενες από τη διάκριση μεταξύ προγόνων και επιγόνων σε μια οικογένεια, δηλαδή από τις διαφορές, που υπάρχουν μεταξύ γονέων, τέκνων, εγγονών κ.ο.κ.

β) Η διάκριση γίνεται μεταξύ της πρώτης γενεάς μεταναστών και της επόμενης ή των μεθεπόμενων γενεών μεταναστών, είτε πρόκειται για δεύτερη σειρά νέων μεταναστών είτε —το συνηθέστερο— για τα παιδιά των μεταναστών, τα οποία γεννήθηκαν στον τόπο, όπου μετανάστευσαν οι γονείς ή οι πρόγονοί τους[23].

γ) Η διαφορετικότητα μεταξύ των γενεών καθορίζεται από την ημερομηνία γεννήσεως, όταν αυτή θεωρείται καθοριστική της δημιουργίας μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας με κοινά χαρακτηριστικά.

Μία από τις τυπικότερες τέτοιες διαφοροποιήσεις είναι μεταξύ της γενιάς των ατόμων, που γεννήθηκαν κατά την περίοδο μεταξύ των τελευταίων ετών του Β΄ Παγκόσμιου Πόλεμου και των αρχών της δεκαετίας του 1960 («baby boomers generation»)[24], και αυτών, που γεννήθηκαν μεταξύ των ετών 1965-1980 («generation X»)[25].

Η πρώτη «γενεά», δηλαδή οι «baby boomers», που γεννήθηκαν μεταξύ των ετών 1946-1964, μεγάλωσε στην ταραγμένη περίοδο

---

21. Σχετικά με τη σημασία, που έχει το πώς ορίζεται κάθε φορά το περιεχόμενο της έννοιας «γενεά», σε αναφορά με το ρόλο, που αυτή διαδραματίζει στην εξέλιξη του κοινωνικού γίγνεσθαι, παραπέμπουμε ενδεικτικά στα: K. MANNHEIM, *Essays on the Sociology of Knowledge*, Routledge & Kegan, London, 1952. E. Z. FRIEDENBERG, «The Generation Gap», *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 382 (1969), σσ. 32-42. R. S. LAUFER - V. L. BENGTSON, «Generations, Aging, and Social Stratification: On the Development of Generational Units», *Journal of Social Issues* 30 (1974), σσ. 181-205. D. I. KERTZER, «Generation as a Sociological Problem», *Annual Review of Sociology* 9 (1983), σσ. 125-149. C. W. ROBERTS - K. LANG, «Generations and Ideological

---

23. A. PORTES, R. G. RUMBAUT, «Growing Up American: The new Second Generation», *Immigrant America: A Portrait*, University of California Press, 2006, 245-298.

24. L. Y. JONES (ed.), *Great Expectations: America and the Baby Boom Generation*, Coward Mc Cann, 1980. R. CROKER, *The Boomer Century 1946-2046: How America's Most Influential Generation Changed Everything*, Springboard, USA, New York, 2007.

25. Πρβλ. ενδεικτική βιβλιογραφία: D. COUPLAND, *Generation X: Tales of an Accelerated Culture*, Abacus, London, 1996. P. SACKS, *Generation X Goes to College: An Eye-Opening Account of Teaching in Post-Modern America*, Open Court Chicago, USA, 1996. ANGIE WILLIAMS - JUSTINE COUPLAND - ANNETTE FOLWELL - LISA SPARKS, «Talking about Generation X: Defining Them as They Define Themselves», *Journal of Language and Social Psychology* 16 (1997), σσ. 251-277. SHERRY B. ORTNER, «Generation X: Anthropology in a Media-Saturated World», *Cultural Anthropology* 13 (1998), σσ. 414-440. J. S. EPSTEIN, «Introduction: Generation X, Youth Culture, and Identity», *Youth Culture: Identity in a Postmodern World*. J. S. Epstein (ed.), Blackwell, USA

των δεκαετιών 1960-1980 και θεωρείται ότι χαρακτηρίζεται από ιδεαλισμό, αισιοδοξία και την επιθυμία να αλλάξει τον κόσμο. Είναι καρπός της πολύ αυξημένης γεννητικότητας που εμφανίστηκε μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο —επομένως, πολυπληθέστερη των προηγουμένων— και θεωρείται πολύ φιλόδοξη και διεκδικητική[26].

Αντιθέτως, η επόμενη «γενιά» αποτελούμενη από άτομα, που γεννήθηκαν μεταξύ των ετών 1965 και 1980, δηλαδή η «generation X», μεγάλωσε στη μεταπολεμική περίοδο της οικονομικής ύφεσης. Τούτο θεωρείται ότι συνετέλεσε τα μέγιστα, ώστε αυτή η γενιά να χαρακτηρίζεται από σκεπτικισμό και δυσκολίες στην ανεξαρτητοποίησή της από τις προηγούμενες γενιές, από μειωμένη εμπιστοσύνη στη σιγουριά, που εξασφαλίζουν η εργασία και οι προνοιακοί κοινωνικοί θεσμοί, και από την έμφαση, που δίνει στην τεχνοκρατική παιδεία, με ταυτόχρονη αμφισβήτηση των παραδοσιακών τρόπων για επαγγελματική ανάπτυξη[27]. Σημειωτέον ότι αυτές οι ταξινομήσεις αφορούν κυρίως στην αμερικανική κοινωνική πραγματικότητα, αλλά —τηρουμένων των αναλογιών— ισχύουν και γενικότερα· κρίναμε δε σκόπιμο να τις αναφέρουμε, επειδή είναι αντιπροσωπευτικές ενός από τους τρόπους, με τους οποίους μπορεί να οριοθετείται το χάσμα των γενεών[28].

---

26. L. Y. Jones, *Great Expectations: America and the Baby Boom Generation*, Ballantine Books, USA, 1986.
27. T. W. Smith, «Generation Gaps in Attitudes and Values from the 1970s to the 1990s», *On The Frontier of Adulthood: Theory, Research and Public Policy*, R. A. Settersten, F.F. Furstenberg (eds), R. G. Rumbaut, University of Chicago Press, Chicago, 2004.
28. Άλλες τέτοιες «γενεές» είναι: Η γενιά των «παραδοσιακών» («traditionalists»), οι οποίοι γεννήθηκαν πριν το 1946 και ενηλικιώθηκαν στο μεσοδιάστημα, στη σκιά των δύο παγκοσμίων πολέμων και την οικονομική κρίση, που επακολούθησε. Χαρακτηρίζονται από πειθαρχία, πατριωτισμό, τιμιότη-

δ) Η διαφοροποίηση μεταξύ των γενεών με κριτήριο το στάδιο του κύκλου της ζωής[29], δηλαδή την ηλικιακή φάση, στην οποία ανήκει κάθε μία: παιδική, εφηβική, ενήλικη ή ώριμη.

ε) Διαφοροποίηση, που καθορίζεται από την ιστορική περίοδο και τα χαρακτηριστικά της. Τυπικά παραδείγματα αυτής της διαίρεσης είναι η αμερικανική γενιά της δεκαετίας του 1920, η οποία χαρακτηρίζεται από τη μεταπολεμική οικονομική και πολιτιστική άνθηση («roaring twenties generation»)[30] ή η αμέσως επόμενη, αυτή της μεγάλης οικονομικής κατάρρευσης («Great Depression generation»)[31].

Μια άλλη ταξινομική προσέγγιση αφορά στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες ο προσδιορισμός της έννοιας καθορίζεται με κριτήριο τα χαρακτηριστικά του χάσματος καθαυτά. Τότε η σύγκριση μεταξύ των γενεών στηρίζεται στους συνδυασμούς των εξής δεδομένων[32]:

... I. Generation», «World War II Generation» «Veteran Generation», «Depression Generation», «War Generation», «Traditional Generation» ή απλά «Greatest Generation». Βλ. T. Brokaw, *The Greatest Generation*, Random House inc, New York, 1998. T. Brokaw, *The Greatest Generation Speaks: Letters and Reflections*, Random House Inc, New York 1999. Επίσης, η τελευταία γενιά, απότοκος του κατασταλάγματος της τελευταίας χιλιετίας («Millenials»), που γεννήθηκε μεταξύ 1981-1999, παιδιά των «baby boomers», η οποία έχει κληρονομήσει μεν τον ιδεαλισμό των προγόνων της αλλά είναι πιο «προσγειωμένη» στην πραγματικότητα, τεχνοκρατούμενη και επαγγελματικά πολυ-απασχολούμενη. N. Howe - B. Strauss, *Millennials Rising: The Next Great Generation*, Vintage Books New York, 2000.

29. Συνήθως ο κύκλος της ζωής χωρίζεται σε τέσσερις μείζονες περιόδους, κατά μέσο όρο εικοσαετούς διάρκειας, με πολλές ενδιάμεσες μεταβατικές φάσεις. Αυτές οι περίοδοι είναι η παιδική και εφηβική ηλικία, η πρώιμη ενήλικη περίοδος, η μέση ηλικία και η ώριμη ηλικία. Πρβλ. Levinson et al., *The Seasons*.

30. S. A. Kallen, *The Roaring Twenties*, Greenhaven Press, USA, 2001.

31. T. H. Watkins, *The Great Depression: America in the 1930s*, Back Bay Books,

α) Εάν οι αντιπαρατιθέμενες γενεές συνυπάρχουν κατά την ίδια χρονική περίοδο ή ανήκουν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους.

β) Εάν πρόκειται για ισοδύναμες ή διαφορετικές «γενεαλογικές» ομάδες.

γ) Εάν πρόκειται για «ομάδες» με στενούς ή όχι δεσμούς μεταξύ τους.

Για παράδειγμα, όταν πρόκειται για δύο ισοδύναμες ομάδες, οι οποίες συγκρίνονται σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, το ζητούμενο είναι πώς αυτές διαφοροποιούνται μεταξύ τους στην πορεία του χρόνου. Τέτοια σύγκριση είναι δυνατόν να γίνει, λόγου χάρη, μεταξύ ομάδων πρωτοετών φοιτητών, οι οποίοι απέχουν μεταξύ τους μια δεκαετία.

Ωστόσο, πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτού του είδους οι ταξινομήσεις έχουν περισσότερο ερευνητικό, παρά άμεσο πρακτικό ενδιαφέρον και δεν προσεγγίζουν το χάσμα των γενεών και τις συγκρουσιακές καταστάσεις, που χαρακτηρίζουν την πραγματικότητά του. Σε αυτή την περίπτωση, που ενδιαφέρει τη διερεύνηση της παρούσας μελέτης, σημαντικότερο κριτήριο είναι ο βαθμός εγγύτητας στη σχέση μεταξύ των εξεταζόμενων ομάδων. Εν προκειμένω, η προσοχή εστιάζεται κυρίως στις σχέσεις των νέων με τους γονείς ή τα γονικά πρότυπα και αυτό έχει μεγαλύτερη σημασία τόσο από ψυχολογική όσο και από ποιμαντική άποψη.

Αυτή η επισήμανση επιβάλλεται να γίνει, αφενός, διότι μερικές από τις προαναφερθείσες ταξινομήσεις έχουν κυρίως κοινωνιολογικό ή οικονομικό και πολιτικό ενδιαφέρον και, αφετέρου, επειδή κάποιες εκδοχές έχουν μεν ποιμαντικό ενδιαφέρον αλλά απασχολούν περισσότερο άλλες περιοχές της ποιμαντικής· π.χ. οι διάφορες γενιές των μεταναστών και τα προβλήματά τους[33].

33. Περί των ποιμαντικών ζητημάτων, που σχετίζονται με τα προβλήματα των

Η παρούσα μελέτη εστιάζεται στην κατανόηση των ψυχολογικών συντεταγμένων του χάσματος των γενεών, κυρίως όταν αυτό εκδηλώνεται ως σύγκρουση μεταξύ των νέων και των μεγαλυτέρων, δηλαδή των γονέων και των πορευόμενων προς ενηλικίωση απογόνων τους, κυρίως των εφήβων.

3. Παρελθόν και παρόν

Τον ανθρώπινο βίο σημαδεύουν στο προσωπικό, οικογενειακό και κοινωνικό επίπεδο σημαντικά γεγονότα: η γέννηση, ο έρωτας, ο γάμος, οι ασθένειες και ο θάνατος. Αν και ο καθένας βιώνει αυτά τα γεγονότα με το δικό του τρόπο του, είναι πανανθρώπινα και χρωματίζουν ολόκληρες περιόδους της ζωής. Οι σύγχρονοι μελετητές της ανθρώπινης συμπεριφοράς δίνουν ιδιαίτερη σημασία στις διαδοχικές φάσεις, από τις οποίες, κατά κανόνα, διέρχεται κάθε άνθρωπος στη διάρκεια της ζωής του[34].

Από ποιμαντική άποψη, η παρατήρηση πως, ενώ κάθε φάση χαρακτηρίζεται από σχετική ηρεμία, το πέρασμα από μία φάση στην επόμενη εισάγει εκ των πραγμάτων μία κρίση, έχει μεγάλη σημασία. Τούτο συμβαίνει διότι η προηγούμενη ηρεμία —υγιής ή παθολογική, αληθινή ή επίπλαστη— διαταράσσεται αναπόφευκτα, καθώς τα άτομα, οι οικογένειες ή οι κοινωνικές ομάδες (π.χ. σχολείο) καλούνται να προσαρμοστούν σε καινούργιες ισορροπίες. Επομένως, δεν είναι τυχαίο ότι τότε ανακύπτουν με μεγαλύτερη ένταση

33. ... *War Era*, WCC Publications, Geneva, 1993. ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ ΤΙΜΙΑΔΗΣ (Μητροπ. Καλαβρίας), *Ποιμαντικὴ τοῦ Μετανάστου*, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, 1965. EMILIANOS TIMIADIS (Metrop. de Calabre), *Les Migrants, un def - aux Eglises*, editions S.O.S, Paris, 1971. ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ ΤΙΜΙΑΔΗΣ (Μητροπ. Σηλυβρίας), *Ὑπὲρ τῶν Μεταναστῶν μας*, Ἀθῆ-

δυσκολίες, οι οποίες φαίνονταν να είχαν ξεπεραστεί ή εξισορροπηθεί.

Σε αυτές τις μεταβατικές περιόδους δοκιμάζονται περισσότερο οι διαπροσωπικές σχέσεις: προκύπτουν οι κίνδυνοι διαζυγίου, αναδύεται ως ανάγκη η αναθεώρηση της επαγγελματικής πορείας και άλλων επιλογών του οικογενειακού και του κοινωνικού βίου ή η αναζήτηση νέων απαντήσεων στα βασικά ερωτήματα της ζωής. Τότε, ασφαλώς, αναφαίνεται η σοβαρή κρίση στις σχέσεις μεταξύ νέας και παλαιάς γενιάς, αυτό, δηλαδή, που ορίζουμε ως «χάσμα των γενεών».

Η αξιοποίηση των προαναφερθεισών παρατηρήσεων αναδεικνύει πόσο σημαντικό είναι να θυμόμαστε ότι αυτό, που παρουσιάζεται ως οξύ πρόβλημα της παρούσας συγκυρίας, μπορεί να υποκρύπτει γενεσιουργούς παράγοντες διαφορετικούς από τους εκ πρώτης όψεως προφανείς. Αυτό, που συχνά κυριαρχεί, είναι η ανάδυση ενός προβλήματος, το οποίο προϋπήρχε συγκεκαλυμμένο και το οποίο συνετηρείτο μέσω ισορροπιών, συνήθως όχι ιδιαιτέρως υγιών· άλλοτε μπορεί να πρόκειται πραγματικά για ένα καινούργιο πρόβλημα. Και σ' αυτή την περίπτωση, όμως, η δυσκολία στην αντιμετώπισή του δεν οφείλεται μόνο στις νεοφανείς εξωτερικές δυσκολίες, αλλά, κυρίως, στο γεγονός ότι δεν είχαν τακτοποιηθεί επαρκώς, όσα εξελικτικά στοιχεία έπρεπε να είχαν κατακτηθεί, κατά την προηγούμενη περίοδο[35].

Τις πιο αντιπροσωπευτικές εκδηλώσεις αυτής της πραγματικότητας, δηλαδή την εμφάνιση σοβαρών συγκρούσεων και προβλημάτων, τα οποία έχουν τη ρίζα, την αφετηρία ή το βασικό τους υπόστρωμα σε προγενέστερες φάσεις του βίου, τις συναντάμε ως περιεχόμενο του χάσματος των γενεών. Οι λόγοι είναι εμφανείς μέχρις ενός σημείου αλλά και δυσδιάκριτοι στις λεπτότερες αποχρώσεις τους.

Εφόσον το χάσμα των γενεών εξ ορισμού παρουσιάζεται, όταν συγκρούονται η παλαιότερη με τη νεότερη γενιά, είναι προφανές ότι η σύγκρουση εμπεριέχει τις διαφορές της εξελικτικής φάσης του βίου, στην οποία βρίσκονται οι συγκρουόμενοι. Ωστόσο, στα βαθύτερα στρώματα της σύγκρουσης υπολανθάνουν δεδομένα, που χαρακτήρισαν προγενέστερες φάσεις της ζωής και των δύο πλευρών και διαμόρφωσαν το υπόστρωμα αλλά και τις διαστάσεις, που ενδέχεται να λάβει αυτή η σύγκρουση πολύ αργότερα.

Όπως θα δούμε στη συνέχεια στις επιμέρους πιο εξειδικευμένες ενότητες, ο νέος, ο οποίος ταξιδεύει από την παιδικότητα προς την ενηλικίωση, καλείται να περάσει από τις συμπληγάδες διάφορων επώδυνων και δύσκολων ψυχολογικών διαδικασιών. Αυτές οι διαδικασίες συμβαίνουν μεν στον εσωτερικό κόσμο του νέου, όμως δεν διαδραματίζονται «ἐν κενῷ» αλλά σε απόλυτη αλληλεξάρτηση με την οικογενειακή και κοινωνική πραγματικότητα, μέσα στην οποία αυτός αναπτύσσεται. Η ολοκλήρωση αυτών των διαδικασιών χωρίς σημαντικές απώλειες, χωρίς νοσηρές ψυχολογικές εκτροπές ή χωρίς ελλείμματα, που θα οδηγήσουν στην εμφάνιση άλλων προβλημάτων στο μέλλον, εξαρτάται μεν από τις ψυχολογικές προδιαγραφές του αναπτυσσόμενου υποκειμένου, αλλά καθορίζεται καταλυτικά και από τις "περιβαλλοντικές", οικογενειακές και κοινωνικές συνθήκες.

4. Η υπέρβαση της μεθοδολογικής μονομέρειας

Μέχρι και κατά το πρόσφατο παρελθόν η προσπάθεια ερμηνείας των ψυχολογικών προβλημάτων υπήρξε εντυπωσιακά μονομερής. Η αντιπαλότητα μεταξύ των «ψυχολογικών» και των «βιολογικών» σχολών, όπως για παράδειγμα η αντιπαλότητα μεταξύ της Ψυχανάλυσης και της Νευρο-ψυχιατρικής, είχε πολλαπλές και σοβαρές συνέπειες τόσο στη διαγνωστική όσο και στη θεραπευτική προσέγγι-

αυτών των τάσεων στην εποχή μας[36] συμβάλλει ήδη σημαντικά στην καλύτερη κατανόηση της φύσης των ψυχολογικών προβλημάτων και, κατά προέκταση, στην καλύτερη και ορθολογικότερη αντιμετώπισή τους[37]. Οι ποικίλες διαστάσεις αυτού του ουσιαστικά επιστημολογικού ζητήματος ευρίσκονται εκτός των ορίων του άμεσου ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας. Είναι σκόπιμο, όμως, να αναφερθούμε επιγραμματικά σε δύο βασικές συνιστώσες αυτών των νεότερων συνθετικών τάσεων, επειδή παρουσιάζουν ενδιαφέρον και χρησιμότητα για το θέμα μας.

Οι σύγχρονες αντιλήψεις για την ερμηνεία και την αντιμετώπιση των ψυχιατρικών διαταραχών προβάλλουν, μεταξύ άλλων, δύο βασικές μεθοδολογικές αρχές:

α) Το λεγόμενο «βιο-ψυχο-κοινωνικό» μοντέλο («biopsychosocial model»)[38], και

β) το —δύσκολα μεταφραζόμενο κατά λέξη στην ελληνική γλώσσα— «stress-diathesis model»[39].

Το πρώτο μεθοδολογικό «αξίωμα» σημαίνει ότι για την κατανόηση των ψυχιατρικών προβλημάτων και την πρόληψη ή την αντιμετώπισή τους πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ταυτόχρονα οι βιολογικοί, οι ψυχολογικοί και οι κοινωνικοί παράγοντες («βιο-ψυχο-κοινωνικό» μοντέλο)[40].

---

36. Πρβλ. M. JEANNEROD, «Νευροεπιστήμες και Ψυχιατρική: έλξη ή άπωση», *Σύναψις* 1 (2005), σσ. 6-15.
37. Πρβλ. U. HALBREICH, «Interdisciplinary Collaboration – Obstacles and Some Probable Solutions», *Advances in Psychiatry*, II, 2005, σσ. 147-151.
38. G. L. ENGEL, «The clinical application of the biopsychosocial model», *American Journal of Psychiatry* 137 (1980), σσ. 535-544.
39. A. E. SKODOL - D. SHAFFER - B. GURLAND, «Psychopathology Across the Life Cycle», *Psychiatry*, τ. Α΄-Β΄, Al. Tasman, J. Kay, J. A. Lieberman (eds), J. Wiley & Sons Ltd, τ. Α΄, England, 2003, σσ. 509-510.

Αυτή η προσέγγιση έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα για το θέμα μας, εφόσον όλοι οι παραπάνω παράγοντες είναι πρόδηλα παρόντες, όταν συζητούμε για το χάσμα των γενεών και για το πώς μπορούμε να προλάβουμε ή να θεραπεύσουμε τις πιθανές αρνητικές του επιπτώσεις.

Όντως, βιολογικοί παράγοντες, όπως η ηλικία, οι έντονες σωματικές αλλαγές και η ψυχολογική αναστάτωση, που αυτές προκαλούν, είτε πρόκειται για τα συμπτώματα της γήρανσης είτε για τις σωματικές και ορμονικές αλλαγές της εφηβείας, είναι έκδηλα παρόντες. Ομοίως, έντονα παρούσες είναι και οι ψυχολογικές συνιστώσες, τις οποίες εξετάζουμε διεξοδικότερα στις αντίστοιχες ενότητες αυτής της μελέτης. Το ίδιο ισχύει και για τη συμμετοχή των κοινωνικών συνιστωσών του προβλήματος, εφόσον —αν μη τι άλλο— οι ιδεολογικο-πολιτικές αντιπαραθέσεις είναι «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ» παρούσες κατά τη σύγκρουση των γενεών.

Το δεύτερο «αξίωμα», δηλαδή το stress-diathesis model, βρίσκει εφαρμογή στη μελέτη των παραγόντων που συνιστούν το χάσμα των γενεών, εφόσον όλες οι εντάσεις, που το χαρακτηρίζουν, μπορούν να λειτουργήσουν ως «ψυχοπιεστικές» («stress») καταστάσεις[41], με μικρότερες ή μεγαλύτερες πιθανές επιπτώσεις στην ψυχολογική υγεία των εμπλεκόμενων στη σύγκρουση, ανάλογα με

---

40. ... Ιατρική», *Βασικά στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής*, University Studio Press Α.Ε., Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 339.
41. Στη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, μεταξύ των σημαντικότερων ψυχοπιεστικών γεγονότων («stressful life events») συγκαταλέγονται: ο θάνατος αγαπημένου προσώπου, που θεωρείται μάλιστα από τα σοβαρότερα, η προσωπική ασθένεια ή η ασθένεια κάποιου μέλους της οικογένειας, ο χωρισμός και το διαζύγιο, η οικονομική καταστροφή, η φυσική καταστροφή και η απώλεια της εργασίας. BARBARA S. DOHRENWEND - B. P. DOHRENWEND, *Stressful life events and their context*, Rutgers University Press, New Brunswick,

την ευαισθησία και την προδιάθεσή τους («diathesis»). Το μοντέλο στηρίζεται ακριβώς στην αντίληψη περί πολυπαραγοντικής αιτιολογίας των ψυχολογικών διαταραχών («multifactorial psychopathology»), όπου συμμετέχουν τόσο προδιαθεσικοί βιολογικοί και ψυχο-κοινωνικοί παράγοντες, όσο και οξέα γεγονότα του βίου ή χρόνιες ψυχοπιεστικές καταστάσεις[42].

Οι διάφορες αυτές συνιστώσες παρουσιάζονται άλλοτε με άλλη ένταση, όταν η νεότερη και η παλαιότερη γενιά βρίσκονται εκ των πραγμάτων υποχρεωμένες να συνυπάρξουν, είτε ως γονείς με παιδιά, είτε ως δάσκαλοι με μαθητές, είτε ως εκπρόσωποι θεσμών και αξιών με τους νέους, οι οποίοι καλούνται να ενταχθούν σε αυτούς τους θεσμούς και να τους υπηρετήσουν σύμφωνα με τις παραδεδομένες αξίες.

5. Το επικοινωνιακό ρήγμα

Η συνάντηση δύο προσώπων ή δύο ομάδων ανθρώπων, που επιχειρούν να διαλεχθούν μεταξύ τους, προϋποθέτει την αμοιβαία επιθυμία για επικοινωνία, τη δυνατότητα έκφρασης καθώς και την ικανότητα πρόσληψης και κατανόησης των εκφραζόμενων[43]. Πώς

41. ... *Ελληνική Κοινωνία: Εμπειρική Έρευνα σε Πανελλήνιο Δείγμα πληθυσμού*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 1988. Μ. ΜΑΔΙΑΝΟΣ, *Κοινωνία και Ψυχική Υγεία, Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχιατρική*, Καστανιώτης, τ. Α΄, Αθήνα, 1989, σσ. 296-303.

42. A. E. SKODOL - D. SHAFFER - B. GURLAND, «Psychopathology Across the Life Cycle», ... , 509-510.

43. Σχετικά με το πρόβλημα της επικοινωνίας στις διαπροσωπικές, οικογενειακές θεραπευτικές σχέσεις, βλ. VIRGINIA SATIR, *Ανθρώπινη Επικοινωνία, καλύτερες σχέσεις με τον εαυτό μας και τους άλλους*, μτφρ. Α. Ντουργά, Δίοδος,

είναι δυνατόν, όμως, να πραγματοποιηθεί η επικοινωνία μεταξύ δύο μερών, τα οποία θεωρούν σχεδόν δεδομένο ότι δεν έχουν τίποτε κοινό μεταξύ τους; Πολύ περισσότερο, όταν η μία πλευρά, δηλαδή η παλαιά γενιά, αισθάνεται ότι η άλλη, η νέα, αμφισβητεί τα πιο ιερά της θέσμια, έχει κάνει τρόπο ζωής την έμπρακτη ενανtίωση προς αυτά και έχει θέσει ως στόχο την υπονόμευση και καταπράκωσή τους;

Από ποιμαντικής πλευράς, η αναζήτηση τρόπων προσέγγισης του προβλήματος της επικοινωνίας με τους "επαναστατημένους" νέους μάς φέρνει αντιμέτωπους με ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα επικοινωνιακού ρήγματος μεταξύ δύο «αντιπάλων» ομάδων[44]. Από τη μία πλευρά βρίσκονται οι ενήλικοι πιστοί, οι οποίοι εκφράζουν την αγωνία τους για τη συνεχώς επιδεινούμενη έκπτωση των παραδοσιακών αξιών, την αμφισβήτηση των ιερών θεσμών, την εξάπλωση της τοξικομανίας, την απειλή του AIDS, την κυριαρχία της βίας, του πανσεξουαλισμού και την επικράτηση του αμοραλισμού. Από την άλλη βρίσκονται οι «επαναστατημένοι» νέοι. Εκείνοι, που συχνά προβάλλουν ως τρόπο σκέψης, ύπαρξης και συμπεριφοράς, όσα προκαλούν την μήνιν και την απέχθεια των μεγαλυτέρων[45].

43. ... WATCHTEL, *Θεραπευτικὴ ἐπικοινωνία, Πῶς νὰ διατυπώνει ὁ ψυχοθεραπευτὴς τὰ σχόλιά του ἀνάλογα μὲ τὶς κλινικὲς περιπτώσεις*, μτφρ. Α. Παραβάντσος, Σαββάλας, Αθήνα, 1993. P. WATZLAWICK - JANET B. BAVELAS - D. D. JACKSON, *Pragmatics of Human Communication, A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes*, W. W. Norton & Company, New York, London, 1967.

44. Πρβλ. Α. ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗΣ (πρωτοπρ.), «"Χάσμα Γενεῶν" καὶ ἡ "Γεφύρωσή του", Ψυχολογικὴ καὶ Θεολογικὴ Προσέγγιση», *Ἀγάπη καὶ Μαρτυρία. Ἀναζητήσεις Λόγου καὶ Ἤθους στὸ Ἔργο τοῦ Ἠλία Βουλγαράκη*, Ε. Βουλγαράκη – Πιοίνα (εκδ.), Ακρίτας, Αθήνα, 2001, σσ. 275-290.

Και ιδού το βαθύ χάσμα μεταξύ της νεότερης και της παλαιότερης γενιάς. Αυτό το «χάσμα» εκφράζεται, καταρχήν, ως αδυναμία κατανόησης του νοήματος και των συντεταγμένων της σύγκρουσης και, κατά προέκταση, ως αδυναμία των μεγαλύτερων να προσεγγίσουν τους νέους[46]. Πάντως, η συχνά προβαλλόμενη δικαιολογία, ότι δεν υπάρχει δυνατότητα διαλόγου, εφόσον οι νέοι δεν σέβονται και δεν αναγνωρίζουν τις παραδεδομένες αρχές και αξίες, ούτε επιστημονικά τεκμηριώνεται[47] ούτε επιβεβαιώνεται από την καθημερινή ποιμαντική εμπειρία. Παρά τις συχνά προβαλλόμενες από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης εικόνες «αγριεμένων» νέων ή την «ιεροκηρυκτική» καταστροφολογία, η εμπειρία των ποιμένων, που ασχολούνται έμπρακτα και συστηματικά με τους νέους, μαρτυρεί περί του αντιθέτου.

Ήδη στο πρόσφατο παρελθόν, όταν άρχισε το «νεανικό κίνημα» να λαμβάνει εκρηκτικές και καινοφανείς διαστάσεις, για παράδειγμα στη δεκαετία του '60, οπότε κυριάρχησαν τα «παιδιά των λουλουδιών», τα νεανικά κοινόβια, και έγινε μόδα η χρήση ψυχοδραστικών ουσιών, ακόμη και τότε είδαν το φως της δημοσιότητας μελέτες, σύμφωνα με τις οποίες το χάσμα των γενεών δεν είχε τόσες διαστάσεις, όσες του αποδίδονταν[48].

Ενδεικτικά παραπέμπουμε σε μια μελέτη και τα ευρήματά της:

---

45. ... διαμαρτυρόμαστε διότι οι νέοι δεν συχνάζουν στο ναό και, όταν εμφανιστούν, καθιστούμε τη λατρεία αφόρητη γι' αυτούς, εφαρμόζουμε ποιμαντική καθοδήγηση χωρίς διάκριση και χωρίς αγάπη κ.ά. Πολύ συχνά —φοβούμαι— η στάση ημών των εκκλησιαστικών στελεχών προς τους νέους παίρνει τη μορφή και τα χαρακτηριστικά του κλασικού οικογενειακού χάσματος των γενεών, στο οποίο ο φθόνος κατέχει κυρίαρχη θέση».

46. Πρβλ. ΓΙΩΣΑΦΑΤ, *Ο κύκλος*, σσ. 116-117.

47. J. J. CONGER, *Η εφηβική ηλικία. Μια καταπιεσμένη γενιά*, μτφρ. Μαρία Σόλμαν, Ψυχογιός, Αθήνα, 1981, σ. 45.

Μετά από συμπλήρωση ειδικών ερωτηματολογίων από αμερικανούς νέους και των δύο φύλων ηλικίας 13-19 ετών, διαπιστώθηκε ότι σε ποσοστό 87% στα αγόρια και 89% στα κορίτσια υπήρχε θετική επίμηση όχι μόνο για τους γονείς τους ως πρόσωπα αλλά και για τις ιδέες και τις απόψεις τους. Το ποσοστό των νέων, οι οποίοι παραδέχθηκαν ότι έχουν εγκαταλείψει την προσπάθεια να συνεννοηθούν με τους γονείς τους, καταγράφηκε μικρότερο του 20%, ενώ μόλις 6% είχε την αίσθηση ότι οι γονείς τους δεν τους συμπαθούν· πάνω δε από το 75% θεωρούσε το θεσμό της οικογένειας πολύ σημαντικό[49].

6. Το αίσθημα προδοσίας

Η αίσθηση του αγεφύρωτου χάσματος φαίνεται να αντανακλά κυρίως την επιφάνεια, το «φαίνεσθαι» του προβλήματος. Η προσέγγιση στα βαθύτερα στρώματα των αντιπαραθέσεων επιτρέπει να παρατηρήσουμε ότι η σύγκρουση των γενεών δεν οφείλεται σε ουσιαστικές διαφωνίες επί σημαντικών θεμάτων, αλλά στην ενσυνείδητη ή ανεπίγνωστη οργή, το υπέδαφος της οποίας κρύβει την πικρία από τη γεύση κάποιας «προδοσίας»[50].

Τα παιδιά και οι έφηβοι έχουν αυξημένη ανάγκη να αισθάνονται ότι οι φυσικοί γονείς και οι «θεσμικοί» γονείς (δάσκαλοι, ιερείς, πολιτικοί κ.λπ.) τους αγαπούν, μεριμνούν για τις ανάγκες τους, είναι φερέγγυοι και αξίζουν την εμπιστοσύνη τους (είναι, δηλαδή,

---

48. D. YANKELOVICH, *The New Morality: A Profile of American Youth in the '70*, McGraw-Hill, USA, New York, 1974.

49. Πρβλ. Π. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ - Γ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ - Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, «Περί πιστών στην εφηβεία», *ΣΠΘ*, τ. Α΄, σσ. 75-89. P. BLOS, «The genealogy of the Ego Ideal», *PSCh* 29 (1974), σσ. 43-88. A. H. ESMAN, «Consolidation of the Ego Ideal in Contemporary Adolescence», *The Psychology of Adolescence*, A. H. Es-

ικανοί να εξασφαλίσουν στους νέους την αίσθηση της ασφάλειας[51], ώστε να μπορέσουν να ολοκληρώσουν με επιτυχία την πορεία τους προς την ενηλικίωση.

Οι νέοι, όμως, συχνά αισθάνονται ότι οι παλαιότεροι, στη ζωή τους, φαλκίδευσαν τις αρχές και τις αξίες, τις οποίες απαιτούν τώρα από αυτούς να υιοθετήσουν, και απεμπόλησαν στην πράξη αυτά, που συμφωνήθηκαν —λεκτικά ή εξωλεκτικά— μεταξύ αυτών και των απογόνων τους. Τότε αυτό, που διαπερνά σύνολη τη σύγκρουση, είναι η απογοήτευση.

Σύμφωνα μάλιστα με τους ειδικούς, η σύγκρουση λαμβάνει τραγικό χαρακτήρα, όταν αυτό, που κάνουν οι νέοι, είναι να πραγματοποιούν ουσιαστικά την επανάσταση, την οποία οι γονείς τους δεν τόλμησαν και, ασυνείδητα, την ανέθεσαν στα παιδιά τους. Μόλις, όμως, η επανάσταση πάψει να είναι ασυνείδητη επιθυμία των φυσικών ή των «θεσμικών» γονέων και γίνει πράξη από τα παιδιά, τότε είναι οι ίδιοι οι γονείς —φυσικοί ή «θεσμικοί»—, που αγανακτούν ή τρομάζουν και κινητοποιούν τους μηχανισμούς καταστολής[52].

Οι νέες γενιές δεν μεγαλώνουν σε κενό αξιών, αρχών και ιδανικών. Οι νέοι γεννιούνται και αναπτύσσονται μέσα στο ιδεολογικό και πολιτισμικό πλαίσιο των προηγούμενων γενεών και, μέχρι να φθάσει η ηλικία της αμφισβήτησης, γαλουχούνται με τις παραδεδομένες αξίες και ιδανικά ως αυτονόητα και αδιαμφισβήτητα μεγέθη. Για τα σπουδαιότερα μαθαίνουν ότι αξίζει να θυσιάσουν ακόμη και τη ζωή τους· η συνταύτισή τους, μάλιστα, με αυτά τα ιδεώδη θεωρούν ότι είναι προϋπόθεση, για να γίνουν αντάξιοι της αγάπης των μεγαλύτερων.

51. J. J. Conger, *Adolescence and Youth: Psychological Development in a Changing World,* Harper and Row (2nd ed.), USA, New York, 1977.

Ιδιαίτερα οι νέοι, που ανατρέφονται σε χριστιανικό περιβάλλον καλούνται να ενσαρκώσουν ιδανικά, τα οποία μοιάζουν σχεδόν εξωπραγματικά, με δεδομένες τις συνθήκες του σύγχρονου κόσμου[53].

Διδάσκονται, για παράδειγμα, την υπακοή, το σεβασμό και την εμπιστοσύνη στους θρησκευτικούς και κοινωνικούς ηγέτες, διότι αυτοί είναι οι θεματοφύλακες «τοῦ ὡραίου, τοῦ μεγάλου καὶ τ' ἀληθινοῦ»[54]. Οι εφημερίδες, ωστόσο, κραυγάζουν περί της καθημερινής προδοσίας των αρχών και των αξιών από τους «ηγέτες», μηδέ των εκκλησιαστικών ταγών εξαιρουμένων[55]. Καλούνται οι νέοι να ανταποδούν στις προκλήσεις του «κόσμου», να κάνουν τη χριστιανική τους πίστη τρόπο ζωής, αγωνιζόμενοι εναντίον των δυνάμεων της φθοράς και της αλλοτρίωσης, με κάθε κόστος. Μόλις, όμως, μεγαλώνοντας επιχειρήσουν να υλοποιήσουν τα ιδανικά, με τα οποία ανατράφηκαν, τότε οι ίδιοι οι γονείς συχνά μετατρέπονται σε αντίπαλους, εάν θιγούν συνειδητοί ή ασυνείδητοι συμβιβασμοί και συμφέροντα.

Αλλά και για τις πιο καθημερινές αξίες και θεσμούς η διαφορά μεταξύ διδασκαλίας και εφαρμογής εξοργίζει τους νέους, οι οποίοι νιώθουν εξαπατημένοι. Για παράδειγμα, διδάσκονται ότι ο γάμος σημαίνει ιερό θεσμό, ο οποίος νοηματοδοτεί και δικαιώνει τον έρωτα ή ότι η τεκνογονία —δηλαδή η ίδια τους η ύπαρξη ως τέκνων— δεν μπορεί παρά να είναι καρπός αγάπης και υγιούς επιθυμίας αποκτήσεως απογόνων. Ποια αναμένεται να είναι η αντίδραση του νέου, όταν η πραγματικότητα του οικογενειακού του βίου τα διαψεύδει όλα αυτά με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο;

53. Β. Θερμος (πρωτοπρ.), *Ἐκκλησία καὶ νέοι χωρὶς ἀερόστατο*, ..., σσ. 61-92.

54. Κ. Παλαμας, «Ὀλυμπιακὸς Ὕμνος», *Σχολικὴ Ἀνθολογία*, (εκδ.) Θεοδ. Γιαννόπουλος, Λθ. Θ. Πούντζα, Ἀθῆναι, χ.χ., σ. 274.

Στις ενότητες, που ακολουθούν, θα προσπαθήσουμε να ψηλαφήσουμε μερικές από τις πτυχές του φαινομένου, το οποίο ονομάζουμε «χάσμα των γενεών». Ως κεντρικούς άξονες για τη δόμηση αυτής της εργασίας χρησιμοποιήσαμε, αφενός, την αναφορά στις διεργασίες, που διέπουν το πέρασμα από την παιδικότητα στην ενηλικίωση, και, αφετέρου, τα δομικά στοιχεία της κρίσης της μέσης ηλικίας.

Τούτη η μεθοδολογική επιλογή μας δεν είναι αυθαίρετη, αφού οι εν λόγω διεργασίες αποτελούν το βασικό υπόστρωμα και καθορίζουν τη μορφή και το περιεχόμενο του χάσματος των γενεών. Άλλωστε, ο τρόπος, με τον οποίο θα αντιμετωπίσουν οι μεγαλύτεροι τους νέους, όταν θα έρθει η ώρα της αντιπαράθεσης, εξαρτάται και από το πώς ολοκλήρωσαν οι ίδιοι τη δική τους ενηλικίωση.

Είναι σκόπιμο, ωστόσο, πριν προχωρήσουμε στη μελέτη των επιμέρους συστατικών του χάσματος των γενεών, να ανιχνεύσουμε και να σκιαγραφήσουμε το έδαφος και το πλαίσιο, όπου οικοδομούνται και αναπτύσσονται όλα τα δεδομένα που το συγκροτούν, δηλαδή, να καταγράψουμε τα στοιχεία, τα οποία συγκροτούν τον κύκλο της ζωής της οικογένειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η οικογένεια ως ζωντανός οργανισμός